

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2021, 1 (1): 39-56

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Geçmişten Günümüze Uşak'ta Tasavvuf Kültürü
Sufi Culture in Uşak in The Historical Process

Mehmet Fatı

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri

Graduate student, Uşak University, Graduate Education Institute, Basic Islamic Sciences

Uşak, Turkey

mehmet_fati_64@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3013-5902>

Mehmet Saki Çakır

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

Associate Professor, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tasawwuf

Uşak, Turkey

mehmet.cakir@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1216-7249>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 27.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 16.06.2021

Yayın Tarihi/Published: 28.06.2021

Cilt/Volume: 1

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 39-56

Atıf/Cite as: Fatı, Mehmet. Çakır, Mehmet Saki. "Geçmişten Günümüze Uşak'ta Tasavvuf Kültürü" [Sufi Culture in Uşak in The Historical Process]. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi- Rusuh Uşak University the Journal of faculty of Islamic Sciences* 1/1 (Haziran 2021): 39-56.

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2021 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE UŞAK'TA TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Öz

Kadim bir yerleşim yeri olması sebebiyle Uşak, birçok Türkmen aşiretleri ile -az da olsa- gayrimüslim unsurlara yurt olmuştur. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinden itibaren Uşak, birçok tarikata ev sahipliği yapmıştır. Bunların bir kısmı günümüzde faaliyetlerini sürdürürken diğer kısmı Uşak'ta müntesibi kalmamış ve inkıraza uğramıştır. Bir dönem bölgede Ahîlik, Bektaşılık, Halvetîlik ve Rifâîlik tarikatları, aktif iken günümüzde temsilcileri bulunmamaktadır. Öte yandan Kadîrîlik, Nakşibendîlik ve Uşşâkîlik tarikatlarını yaşatan sülfer hâlen faaliyetlerine devam etmektedirler. Halvetîliğin etkili bir kolu olan Uşşâkiyye, Uşaklı Hüsameddin Uşşâkî (ö. 1001/1593) tarafından kurulmuştur. Ümmî Sinan (ö. 1067/1657) ise halîfeleriyle Halvetîliği Uşak'ta yaymıştır. Bu halîfelerden Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694) öncülüğünde başlayıp devam eden medreseler, muallimhaneler Uşak'ta tasavvufun yerleşmesine katkı sağlamıştır. Günümüzde ise daha çok Nakşibendî-Halidîliğin bazı kollarının daha aktif olduğu görülmektedir.

Halkın din eğitimi ihtiyacı, bir taraftan devlet ve özel sektör tarafından açılan okullar ve kurumlarla karşılanırken diğer taraftan tarihi süreçte var olan tarikatlar, müntesiplerinin dini ihtiyaçlarını karşılamak için, tarikat faaliyetlerini dergâhlarda yürütürken, bir yandan da medreseler, vakıflar ve dernekler kurarak resmi eğitime destek sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Uşak, tarikat, Ahîlik, Bektâşîyye, Halvetiyye, Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Uşşâkiyye.

SUFI CULTURE IN UŞAK IN THE HISTORICAL PROCESS

Abstract

Due to being a very old settlement, Uşak became a home for many Turkmen tribes and non-Muslim elements, albeit a small number. Since the Turks settled in Anatolia, Uşak has hosted many sufi order. While some of them continue their activities today, the other part of them do not have representatives and was destroyed. While the Akhism, Bektashi, Khalwati and Rifa'i orders were active for a period, they do not have representatives in Uşak today. On the other hand, the Sufis who kept the Qadiriyya, Naqshbandiya and Ushshaki orders still continue their activities. Ushshakiyya, an influential branch of Khalwatiyya, was founded by Husamaddin Ushshaki (d. 1001/1593) from Uşak. Umami Sinan (d. 1067/1657), on the other hand, spread Khalwatiyya in Uşak with his caliphs. Madrasahs and teachers' schools, which started and continued under the leadership of Niyâzî Mişrî (d. 1105/1694), one of these caliphs, contributed to the establishment of Sufism in Uşak. Today, it is seen that some branches of Naqshbandi-Khalidi are more active.

While the religious education needs of the people are met by the madrasahs, schools and institutions opened by the state and the private sector, on the other hand, the sects that exist in the historical process carry out their religious activities in dervish lodges in order to meet the religious needs of their followers, on the other hand, they establish official schools, schools, foundations and associations. provided support for education.

Keywords: Uşak, Tariqa, Ahis, Bektashiyya, Khalwatiyya, Qadiriyya, Naqshbandiyya, Rifa'iyya, Ushshakiyya.

Giriş

Din, inanma ile başlar, inancın gereği ibadetlerle ömür boyu devam eder ve bunların sonucu ahlâk oluşur. Diğer taraftan Allah Teâlâ, insanı kendisine kullukla mükellef tutmuş ve bu sorumluluğunu “ihsân” kavramı çerçevesinde yerine getirmesini istemiştir. Başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün peygamberler ve sahâbe-i kirâm, bu şuurla kulluk görevlerini yerine getirmişler, kendilerinden sonra gelenlere de örnek olmuşlardır. Dinin esaslarından ihsan, sonraki dönemlerde tasavvuf ehline çokça önemsenmiştir. Tasavvuf, I.-II./VII.-VIII. asırlarda “zühhd yaşantısı”, bunu takip eden III.-VI./IX.-X. yüzyıllarda “tasavvuf ilmi” ile gelişim göstermiştir. Sonraki dönemlerde oluşumunu tamamlamış ve tarikatlar vasıtasıyla da İslam coğrafyasında hızla yayılmıştır.

Türklerin miladi X. asırda İslam'ı kabulü ve XI. asırda Büyük Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'ya gelmesiyle beraber Anadolu halkı tarikatlarla tanışmıştır. Uşak'ta da geçmişte bir takım tarikatlar var olmuş, bir kısmı -bildiğimiz kadarıyla- müntesipleri bulunmaması sebebiyle yok olurken bir kısmı da varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir.

Uşak'ta -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Ahîlik, Bektâşiyye, Halvetiyye, Halvetiyye'den doğan Sümbüliyye ve Şabâniyye, Kâdiriyye (Hâlisîlik kolu), Nakşibendiyye, Rufâiyye/Rifâiyye ve yine Halvetiyye-Cemâliyye'den doğan Uşşâkiyye tarikatları faaliyet göstermişlerdir. Dolayısıyla Uşak'ta birçok tasavvufi ekol barınmıştır. Bu ekoller toplumun dini ve sosyal yapısında önemli birer unsur olarak etkili olmuştur. Neticede bu kurumların tespitine dair çalışmamız, tasavvuf tarihi açısından önem arz etmektedir. Uşak'ta faaliyet gösteren tarikatları topluca iki kategoride ele almak mümkündür:

1. Tarihi Süreçte Faaliyet Gösterip Günümüzde Müntesibi Kalmamış Tarikatlar

1.1. Ahîlik

Ahî kelimesinin kaynağı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Ünlü seyyah İbn Batuta'nın da katıldığı görüşe göre ahî kelimesinin kaynağı Arapçadır. Ahî, kelimesinin Arapçadan Türkçeye geçtiğini ileri süren araştırmacılara göre ahî, erkek kardeş manasına gelen “ah” kelimesinin sonuna birinci tekil şahıslar için kullanılan ve sahiplik ifade eden “ye” zamirinin bitişmesinden neş'et eden bir kelimedir.¹

Terim olarak ahîlik, XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerine kadar yayılmış, insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşmayı teessüs ettirmeye çalışmış esnaf ve sanatkârlar birliğine verilen addır.²

Ahîlik ilk olarak fütüvvetnâmelerden esinlenerek kurulmuştur. Halife Nasır, fütüvvet birliklerini yeniden teşkilatlandırırken fütüvvetnâmelerde bu birliklerin ilke ve kaidelerini tanzim etmiş, diğer Müslüman hükümdarlara da elçiler göndererek kendilerini fütüvvet teşkilatına girmeye davet etmiştir. Bu faaliyetin bir parçası olarak ilk defa m. 1204 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti'yle I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ö. 607/1211) zamanında temas kurmuştur.³

Anadolu'nun her tarafında irşad faaliyetlerine başlayan Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 635/1238) ve halifeleri için çok sayıda tekke ve zaviye yapılmıştır. Daha sonraları I. İzzeddin

¹ İsmet Parmaksızoğlu, *İbni Batuta Seyehatnamesi'nden Seçmeler* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 7.

² Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 44.

³ Ziya Kazıcı, “Ahîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540.

Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilatına girmeleriyle Anadolu'da ahîliğin kuruluşu tamamlanmış⁴ ve ahîlik kısa zamanda başta Sivas, Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara, Manisa, Antalya ve Denizli olmak üzere Anadolu'nun bir çok ilinde teşkilatlanarak, en ücra köşelerine kadar yayılmıştır.⁵

Uşak'ta Ahîlik

Osmanlı şehir ve kasabalarındaki üretim ve ticaret, esnaf örgütü ahîlik teşkilâtı tarafından yürütülmekteydi. Uşak'ta (Uşşak, Beylikler döneminde Germiyanoglu, Osmanlılar döneminde Kütahya Sancağına bağlı kaza merkezi idi) da esnaf, ahîlik teşkilatının prensiplerini benimsemişti. Uşak'ta "Eski Tabakhane semtinde Keleter Camii'nin avlusu içinde, kuzey doğu köşesinde iki katlı ahşap bina, bu teşkilâtın tekkesi ve ahî merkezi idi. Bina, hem mektep vazifesi görür, hem de tabak esnafının bağlı olduğu, daha eski devirlerde de ahîler teşkilâtının toplantı yeri olarak kullanılırdı. Bu bina şimdi yıkılmış, yeri cami avlusuna katılmıştır."⁶

Uşak'ta ahîlik teşkilâtı son 150 yıldan beri, "Er Ali oğlu İbrahim Ağa, Çalık oğlu Bekir Ağa, Perdahçı oğlu İsmail Ağa, eski Ahî oğlu Hacı Hafız Efendi, Beli Kırık oğlu Osman Ağa, Uyuzdibak oğlu Osman Ağanın babası Osman Ağa, Çınar oğlu Mehmet Ağa, Ahi Baba oğlu Hacı Mehmet Ağa, Gurgur oğlu Mehmet Ağa, Peder oğlu Hacı Kadir Ağa ve kardeşi, Aynı Ahmet oğlu Osman ve Ahmet Ağalar, Ak Hacı oğlu Bekir Ağa, Salıcı oğlu Ahmet Ağa, Terzi Ahmet oğlu Mustafa Efendi, Arslan oğlu Hacı Memiş Ağa, Taklak oğlu Hacı Hafız Abdullah Efendi, Deli Kerim oğlu Hacı Ali Ağa, Tellak Hoca Hacı Mehmet Efendi ve esnaf çavuşu Köse oğlu Mehmet Usta"⁷ tarafından yönetilmiştir.

Ahî teşkilatı, XVI. yüzyılda Osmanlı merkezi otoritesinin zayıflamasıyla birlikte, ilk zamanlarındaki etkinliğini kaybetmiş⁸ ahîliğin şehirlerdeki işlevini yitirmeye başlaması ile birlikte, kethüda,⁹ yiğitbaşı,¹⁰ gibi esnaf temsilcileri, ahîlerin ve ahî şeyhlerinin¹¹ görevini üzerlerine almışlardır.¹² Ayrıca, esnaftan olmayan tüccarlarla alıcı arasında aracılık yapan ve

⁴ Kazıcı, "Ahîlik", 1/540.

⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi* (Ankara: Barış Yayınları, 1999), 1/78.

⁶ Haşim Tümer, *Uşak Tarihi* (İstanbul: Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Yayınları, 1971), 78.

⁷ Tümer, *Uşak Tarihi*, 59-60.

⁸ Mustafa Murat Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", *Vakıflar Dergisi*, -/32 (2009), 144.

⁹ "Kethüda: Esnafın başı olan kethüda, sadece esnaf arasındaki tartışmalarda hakemlik yapmakla, bunların çıkarlarını mümkün olduğunca gözetmekle kalmamakta, aynı zamanda onları hükümet ve memurların nezdinde temsil etmekte idi. Ayrıca kethüdalar esnafın dilekçe, şikayet ve itirazlarını da gerekli mercilere aktarmaktaydılar. Kethüda, kendi esnafı üzerinde söz sahibi olup çıraklıktan ustalığa geçmek isteyenlerin yeterlilik imtihanını şeyh ve yiğitbaşıyla birlikte yapardı" (Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 145).

¹⁰ "Yiğitbaşı: Kethüdanın muavini, ama ondan daha alt bir derecede hükümet ve yerel yetkililer nezdinde resmi bir temsilcisidir. Yiğitbaşının görevi, esnafın birinci şikayet kademesi idi. Onun halledemediği konulara kethüda bakardı. Mensup olduğu esnaf içinde nizamı aykırı gördüğü işleri kethüda ile beraber muhtesib ve kadiya haber vermek, kendi esnafına alınan malzemeyi dağıtmak ve satmak yiğitbaşının en önemli görevlerindendi. Ayrıca yiğitbaşı, halkın veya bir esnaf gurubunun anlaşmazlığa düştüğü konulara çözüm bulmak, loncadan tahsili istenen vergileri toplamak, muhtesib ve hükümet görevlilerine karşı lonca mensuplarının haklarını aramak ve lonca esnafına hammadde sağlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı" (Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 144).

¹¹ "Şeyh: Esnafı idare edenlerin başında gelen kişidir. Osmanlı esnaf teşkilatı içerisinde son zamanlara kadar yaşayan esnaf şeyhliğinin önemli görevleri de vardı ki bunlar, törenlerde lonca temsil etmek, esnafın cezayı mucip hallerinde onlara para ve sopa cezası vermek, esnaf arasında çıkan ihtilafları çözmektir" (Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 145).

¹² Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 144.

yaptığı bu iş karşılığında satışı yapılan maldan yüzde bir "dellâliye" alan, dellâlbaşı ve dellâllar bulunmaktaydı. Uşak'ta, 1141/1728-1729 yılında dellâlbaşılık görevini Mustafa adlı kişi yürütmekteydi.¹³

Öntüğ, XVIII. yüzyılda, Uşak şehrinde görev yapan Ahî Baba ve esnâf şeyhlerini aşağıdaki tabloda şöyle göstermiştir:¹⁴

Adı	Hizmet Tarihleri	Görevden Ayrılış Sebebi	Görev Süresi
Seyyid Hacı Mustafa	Şubat 1752-Ekim 1758	Ferağ	6 yıl 8 ay
Şeyh Ahmed	Ekim 1758- Mart 1763	Ferağ	4 yıl 5 ay
Hasan	Mart 1763- Eylül 1763	Ferağ	6 ay
Seyyid Şeyh Hacı Hasan	Eylül 1763- Nisan 1772	Ferağ	8 yıl 7 ay
Yiğitbaşı-zâde Seyyid Hacı İbrahim	Nisan 1772-Ağustos 1772	Ferağ	4ay
Seyyid Şeyh Hacı Hasan	Ağustos 1772-Nisan 1774	Fevt	1 yıl 8 ay
Seyyid Hacı Mehmed	Nisan 1774- Ocak 1781	Fevt	6 yıl 9 ay
Seyyid Hacı Abdullah	Ocak 1781- Mayıs 1788	Ref'	7 yıl 4 ay
Seyyid Yusuf	Mayıs 1788-Haziran 1788	Ferağ	1 ay
Seyyid Ahmed	Haziran 1788	-	-
Çalık-zâde Hacı Mustafa	Aralık 1830	-	-

O yıllarda Uşak'ta varlığını sürdüren, Ahî Gasasız Zâviyesi, Ahî Hoca Zâviyesi, Ahî Ziyaretçi (Ziyaretçioğlu) Zâviyesi, Ahi Mehmed Zâviyesi, Ahi Baba Zâviyesi (Uşak), Ahi Baba Zâviyesi (Banaz) yok olmuş, Ahî Baba Çeşmesi kısmen, Uşak Arastası ve Uşak Bedesteni ise günümüze ulaşabilmiştir.¹⁵

1.2. Bektâşiyye

Bektâşilik, Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271 [?])¹⁶ tarafından XIII. yüzyılda Anadolu topraklarında kurulan ve içinde Haydarîlik ve Kalenderîlik gibi birçok akım ve kültürü bünyesinde barındırması sebebiyle tarikatla ilgili örf âdet, an'ane, âdâb-erkân ve merasimler bakımından çok zengin, melamet anlayışını da benimseyen, Anadolu'da geniş halk kitleleri tarafından kabul görmüş bir tarikattır.¹⁷

¹³ Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 146.

¹⁴ Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları", 148.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Öntüğ, "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları"; Tümer, *Uşak Tarihi*.

¹⁶ Detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns, Evliyâ Menkıbeleri*, trc. ve şerh: Lâmi Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998); Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2003); M. Esad Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşilik* (İstanbul: Server Yayınları, 2013).

¹⁷ Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 61.

Bektâşîlik, pîr-i sâni olarak kabul edilen Balım Sultan'dan (ö. 922/1516 [?]) önceki dönemde Sünnî inanca sahipken Balım Sultan'dan sonra bu niteliğini değiştirmiştir.¹⁸

Uşak'ta Bektâşîlik

Uşak'ta Bektâşîlik, şehrin Sivaslı ilçesine bağlı Hacım köyde türbesi bulunan Hacım Sultan tarafından temsil olunmuştur. *Hacım Sultan Vilâyetnâmesi'*ne göre Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş'ı Rum diyarına (Anadolu) halife olarak gönderdiği zaman yanına Hacım Sultan'ı da katar.¹⁹ Eserde, Hacı Bektaş Veli ile Hacım Sultan, Horasan'dan Anadolu'ya gelirken önce ehl-i beytin medfûn olduğu Necef ve Kerbelâ'yı, akabinde Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu Medine'yi ziyaret ettikten ve hac vazifesini yerine getirdikten sonra ilk olarak Kudüs'e oradan da Anadolu'ya geçtikleri kaydedilir.²⁰

Hacı Bektâş'ın yanında uzun müddet müridlik yaptıktan sonra bir gün şeyhi kendisine “cihâz-ı fakr” denen taç, hırka, alem, seccade ve sofraya verir; beline mürşidlik alâmeti olan kendi bâtın kılıcını kuşatıp Germiyan iline (Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak bölgesi) gönderir.²¹

Hacı Bektâş'ın isminin yayılması ile insanlar toplanıp ziyaretine gelmeye başlarlar. Bunun üzerine Hacım Sultan bir zâviye kurmak ister. Bu zâviye, Germiyanlı hükümdarı Yakub Bey²² tarafından bina edilir. Zaviye, Uşak'taki tarihi bilinen en eski Bektâşi zaviyesi olup, Osmanlıların bölgeyi ele geçirmesiyle birlikte hiçbir tahribata uğramamış, vakfın şartlarına uygun biçimde bölgedeki faaliyetlerine devam edebilmiştir.

Hacı Bektâş vefatı yaklaşınca, yerine Burhan Efendi'yi halife olarak bırakır. Hacım Sultan Türbesi Uşak'ın Hacım köyü mezarlığının ortasında ve Hacım Sultan Zâviyesi'nin yanındadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bugün zaviye mevcut değildir. Sadece türbe günümüze ulaşabilmiştir. Türbe bahçesinin girişindeki, sağ tarafta duvara bitişik durumda 1300/1882-1883 tarihli kitabesi olan bir çeşme vardır. Ayrıca türbe bahçesinin giriş kapısında 1301/1883-1884 tarihini taşıyan başka bir kitabe daha vardır. Fakat bu tarihler türbenin yapılışını gösteren tarihler değildir. Bahçenin sonunda bulunan türbede, kitabe taşının konulması gereken yer, çukur biçiminde olup, içi boş bırakılmış, onun üst tarafına 1229/1813-1814 tarihi sonradan yazılmıştır. Kısacası, türbenin duvarlarında veya içerisinde inşâ tarihini gösteren başka bir ibare bulunmamaktadır.²³

¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîyye”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 464.

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş Veli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 14/505-506.

²⁰ Sayın Dalkıran, “Hacı Bektaş Veli'nin Önde Gelen Halifelerinden Hacım Sultan ve Velayetnamesi”, *2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007), 1/388.

²¹ Ocak, “Hacı Bektâş Veli”, 505.

²² Yâkub Bey (ö. 741/1340 civarı), Germiyanlı Beyliği'nin kurucusu ve Germiyanlı Kerîmüddin Alişir'in oğludur. Önceleri Selçuklulara bağlı olarak Ankara'da hüküm sürerken, muhtemelen 1300 yılından itibaren bağımsız hareket etmeye başlamıştır. XIV. yüzyılın başlarında kuzey komşuları Osmanlılar hariç, Aydın ve İzmir yörelerine uzanan Antalya, Isparta çevreleriyle yukarı Sakarya havzasını içine alan geniş bir bölgedeki Türk beyleri Germiyanlı'larına bağlıydı. Yâkub Beyin, ölüm tarihi belli değildir. Evliya Çelebi, Yâkub Bey'in Kütahya'da Hıdırlık tepesinde defnedildiğini yazmaktadır. (Geniş bilgi için bk. Mustafa Çetin Varlık, “Yâkub Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/278-279)

²³ Abdulhalim Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, (y.y., t.y.), 93-94.

Türbe, muhtelif tarihlerde sohbet görevi sebebiyle Hacım köyünde tarafımızdan ziyaret edilmiştir. Köylüler, türbeye Tunceli, Sivas, Malatya, Manisa, İzmir illeri başta olmak üzere muhtelif yerlerden çok sayıda sünnî-alevî ziyaretçi geldiğini, gelenlerin genelde çocuk sahibi olmak isteyenler olup bu amaçla türbede dua edip kurban adadığını ifade ettiler (Mehmet Fatı).

1.3. Halvetiyye

Halvet, Arapça bir kelime olup “halâ” fiilinin kökünden türemiş bir isimdir. Mekânın ya da bir şeyin boş olması demektir. İçinde hiçbir şeyin ve kimsenin bulunmadığı boş ve ıssız bir yeri ifade etmek için kullanılır.²⁴ Tasavvuf istilâhında ise halvet, Şeyh efendinin emri ile müridin karanlık ve dar bir yere (hücreye) çekilip ibadetle vakit geçirmesi anlamına gelir.²⁵ Halvet, çile ve “erbaîn çıkarmak” olarak da isimlendirilmektedir.²⁶

Halveti, tarikatın umdeleri arasına koyan Halvetîlik, XIV. yüzyıl içinde Orta Asya'da, Ebû Abdullah Siraceddin Ömer b. Ekmelüddin Halvetî (ö. 800/1397)²⁷ tarafından kurulan tarikata verilen isimdir.

Uşak'ta Halvetîlik

Uşak'ta Halvetîlik, Halvetiyye-Ahmediyye'nin bir kolu olan Sinânîlik ve yine Ahmedîliğin diğer bir kolu olan Uşşâkîlik ile Halvetî-Cemâliyye'nin Şabaniyye şubesi tarafından temsil edilmiştir. Uşşâkîlik ve Şabanîlik tarihi süreçte müstakil bir tarikat hüviyeti aldığından daha sonra anlatılacaktır.

Bursalı Pîr İbrahim Ümmî Sinan, (ö. 1067/1657) İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Karaman'a gitmiş ve orada Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Efendi'nin (ö. 910/1504) halîfesi Şeyh İzzettin Karamânî'ye intisâb ederek sülûkunu ikmal etmiş²⁸ ve bir süre Manisa ve Uşak çevresinde irşâd faaliyetinde bulunduktan sonra İstanbul'a dönerek irşadını orada devam ettirmiştir.²⁹

XVII. asırda Ümmî Sinan tarafından yetiştirilen beş önemli şair vardır. Bu şairler mevcut dönemlerinde “beş er” diye tanınırlar. Bunlar, Malatyalı Niyazî-i Mısrî, Kütahyalı Gülaboğlu Mehmed Askerî, Kütahyalı Müftî Derviş, Uşaklı Şeyhî Musluhiddin Mustafa, Uşaklı Ahmed Matlaî'dir.³⁰

Uşaklı Musluhiddin Mustafa, kendi dîvânından anlaşıldığına göre Uşak'ta doğmuştur. Elmalî'da Ümmî Sinan'dan tasavvufî eğitim aldıktan sonra memleketi Uşak'a dönmüş, burada hem tasavvufî düşüncelerini yaymış hem de Şeyhî mahlasıyla Yunus Emre tarzında tasavvufî şiirler yazmıştır. Aynı dönem şairleri içinde yer alan bir diğer şairimiz ise Uşaklı Ahmet Matlaî'dir. Matlaî de Musluhiddin Mustafa gibi Elmalılı Ümmî Sinan'dan tasavvufî eğitimini

²⁴ İbni Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut, Dâru Sadır, t.y.), 1/896-897.

²⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), 713.

²⁶ Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetiler* (İstanbul: Petek Yayınları, 1984), 67.

²⁷ Hayatı için bk. Mehmet Serhan Tayşi, “Ömer el-Halvetî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/.

²⁸ Reşat Öngören, “Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar”, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.), 93.

²⁹ Azmi Bilgin, “Sinâniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/240.

³⁰ Nurcan Şen, “XVII. Asır Uşaklı Mutasavvıf Halveti Şairleri”, *II. Uşak Sempozyumu*, 13-15 Ekim 2011, ed. M. Murat Öntuğ-Yusuf İnel (Uşak: Uşak İli Kalkınma Vakfı 2011), 2/173.

tamamladıktan sonra Uşak'a döner ve Matlaî mahlasıyla tasavvufî şiirler yazarak düşüncelerini bu şiirleriyle yayar.³¹

1.4. Rifâiyye

Şeyh Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) tarafından kurulan Rifâiyye, Tarikat-ı Ahmediyye ismiyle de bilinip tasavvuf tarihinin ilk tarikatlarından biridir. Ahmed er-Rifâî'nin babası Seyyid Ali, annesi ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin soyundan Fâtıma el-Ensârî'dir.³² Seyyid Ahmed er-Rifâî, yedi yaşına kadar babası Seyyid Ali'nin yanında yetişmiştir. Babası vefat edince, devrin büyük sûfilerinden olan dayısı ve şeyhi Mansur el-Batâihî, annesi ve kardeşleri ile birlikte onu himayesine almıştır. Küçük yaşta hafızlığını tamamladıktan sonra dinî ilimleri tahsil için Şeyh Ali Ebu'l Fazl el-Vâsıtî'ye teslim edilmiştir. Vâsıtî, Ahmed er-Rifâî'nin tahsil ve terbiyesinde büyük bir dikkat ve titizlikle gayret gösterip, kendisine icâzet vermiş ve hırkasını giydirmiştir.³³

Vâsıtî'nin ölümünden sonra dayısı Mansûr el-Batâihî'nin terbiye ve irşad halkasına giren Rifâî'ye, dayısı hilâfet ve "şeyhü's-şüyûh" unvanını vermiş ve kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğini de tevdi ederek Ümmüabîde'deki tekkeye yerleşmesini, müridlerin irşad ve terbiyesiyle meşgul olmasını istemiştir.³⁴

550/1160'ta bazı yakınları ve müridleriyle birlikte hacca gitmiş³⁵ ve orada 22 Cemâziyelevvel 578'de (23 Eylül 1182) vefat etmiştir. Türbesi Bağdat'ın güneyinde Vâsıt yakınlarındadır.³⁶

Uşak'ta Rifâîlik

Uşaktaki Rifâiyye tarikatının son mümessili Gedizli Şeyh Hafız Süleyman Efendi'dir.³⁷ Hafız Süleyman Efendi, ilim tahsili gayesiyle Mısır'a gitmiştir. Burada kaldığı üç yılın ardından Trablus'a geçerek hayatının yirmi yılını burada geçirmiştir. Burada kaldığı süre zarfında Rifâiyye tarikatına intisab etmiş, tarikatın postnişinlik payesine ulaşarak Uşak'a gelmiştir. Hafız Süleyman Efendi, Uşak ve çevresinde Simav'a da şâmil olarak Rifâiyye tarikatını yaymış ve 1931 yılında seksen yedi yaşında vefat etmiştir.³⁸

Tümer, tarikatın âyin yerinin kendi evi olduğunu, zaman zaman Tahta camiden (şimdiki Yeşil cami) toplandıklarını bildirmektedir. Çocukluğunda şahit olduğu devrân ayinini *Uşak Tarihi* isimli eserinde nakletmektedir.³⁹

1.5. Şabâniyye

Halvetiyye tarikatı, dört ana kola ayrılmıştır. Ayrıca her bir koldan zaman içinde birçok kollar doğmuştur. II. Bayezid devrinde İstanbul'da irşada başlayan Cemâl-i Halvetî tarafından

³¹ Şen, "XVII. Asır Uşaklı Mutasavvıf Halveti Şairleri", 2/173.

³² Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/127

³³ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/127.

³⁴ Yunus İbrahim Samarrâî, *Es-Seyyid Ahmed er-Rifai Hayatı ve Eserleri*, çev. Münir Atalar (Bağdat: Esad Matbaası, 1988), 28-30.

³⁵ Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler Ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Elif Kitabevi, 2006), 191-192.

³⁶ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/128.

³⁷ Tümer, *Uşak Tarihi*, 46.

³⁸ Tümer, *Uşak Tarihi*, 47.

³⁹ Tümer, *Uşak Tarihi*, 46.

kurulan Cemâliyye; Sünbülüyye ve Şabâniyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır. Sünbülüyye, İstanbul merkezli bir tarikat iken, seyr u sülûkünü Bolu'da Cemâl-i Halvetî'nin diğer halifesi Hayreddin Tokadî'nin yanında tamamlayan Şeyh Şabân-ı Velî (ö. 976/1569), memleketi Kastamonu'da faaliyet göstermiş ve XVI. yüzyılda adına nisbet edilen Şabâniyye tarikatını kurmuştur.⁴⁰

Şabân-ı Velî, Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde 886/1481 dünyaya gelmiştir.⁴¹ Doğmadan önce babasını, doğduktan sonra çok küçük yaşta iken de annesini kaybeden Şabân-ı Velî, Taşköprü ahalisinden şefkatli bir hanım kendisini evlat edinmiş tahsili ile de yakından ilgilenmiştir.⁴²

İlk öğrenimini Taşköprü'de yaptıktan sonra Kastamonu'daki Abdürrezzak Camii Türbesi'nde medfun bulunan Osman oğlu Hoca Velî'den tefsir ve hadis dersleri alan⁴³ Şeyh Şaban-ı Velî, hafızlığını ve medrese tahsilini memleketinde tamamlar. II. Bayezid döneminin (1481-1512) sonlarına doğru İstanbul'a gider. Burada Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuş medreselerden Karadeniz Başkurşunlu Medresesi'nde eğitimine devam ederek, özellikle Kur'an-ı Kerim, tefsir ve hadis gibi dallarda ihtisas ve icazet sahibi bir ilim adamı olmuştur.⁴⁴

Gördüğü bir rüyada, "vatan-ı aslınıza gidiniz" denilmesi üzerine arkadaşlarıyla beraber memleketine dönmek için yola çıkan Şabân-ı Velî, yolculuk esnasında Düzce ve Bolu arasındaki Dütaş (Konropa) mevkiinde ikamet eden Hayreddin-i Tokadî'nin (ö.1533) dergâhına yakın bir handa dinlenmek üzere mola verdiklerinde, Hayreddin Efendi'nin dergahından gelen zikir seslerinin etkisiyle dergaha gider ve dergahta kalır. Burada bir müddet kaldıktan sonra 1531 yılında ise Kastamonu'ya hilafetle gönderilir.⁴⁵

Ömer Fuâdî'nin *Menâkıbnâme*'deki anlatımına göre 18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 Çarşamba günü Hakka yürüyen Şeyh Şabân-ı Velî'nin cenaze namazını, Süleymaniye vâizi Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi kıldırması, onun o gün toplanan muhteşem kalabalığa hitaben söyledikleri uzun yıllar dillerden düşmemiştir. Defin işlemi şehir dışından geleceklerin yetişebilmesi için cuma günü öğleden sonraya ertelenmiş ve alem-i bekaya muhteşem bir kalabalıkla uğurlanmıştır.⁴⁶ Hz. Pîr, uzun yıllar irşad faaliyetini sürdürdüğü tekkesinin bahçesine defnedilmiştir.⁴⁷

Uşak'ta Şabânîlik

Uşak'ta Halvetî-Şabânîlik, Şeyh Hafız Ali Rıza Efendi ile öğrencisi ve halifesi Şeyh Hoca Mustafa (Özyörük) Efendi tarafından temsil edilmiştir.

⁴⁰ Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/212.

⁴¹ Tatçı-Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", 209.

⁴² Mustafa Tatçı, *Hazret-i Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Şabaniyye* (İstanbul: H yayınları, 2012), 4.

⁴³ Tatçı- Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", 209.

⁴⁴ Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli* (Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 2005), 94.

⁴⁵ Türkan Uymaz, "Halvetiliğin Şabaniyye Kolunda Türk Musikisi" (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 74-75.

⁴⁶ Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli*, 118.

⁴⁷ Tatçı- Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", 209.

Yamalızâde⁴⁸ olarak tanınan Hafız Ali Rıza Efendi, Uşak'ta doğmuştur.⁴⁹ Yamalızâde, Uşak halkı tarafından ümmi kabul edilmesine rağmen hafızdır. Arapça ve Farsça bilmediği, bu sebeple meslektaşları tarafından eleştirildiği bilinmektedir.⁵⁰

Yamalızâde, nefis terbiyesini Eskişehirli Sadık Efendi'den tamamlayarak, şeyhinin yerine posta oturmuş ve halkın irşadiyle meşgul iken 1939 senesinde vefat etmiştir. Yamalızâde, Uşak'ta medfundur. Uşak'ta tarikat âyinleri, Ala camiinde, Şeyh İbrahim Efendi'nin evinde ve çoğu zaman da Yamalızâde Ali Rıza Efendi'nin kendi evinde icra edilmiştir. Uşak'ta tekkelerin kapatılması ile ilgili karar alındığında Yamalızâde, "tekkelerden feyzin kaldırıldığı kanaatiyle ulu'l-emre itaatı Hakk'ın emrine itaat" kabul ederek kapatma kararına karşı çıkmamış ve 1925'den sonra mahfi yaşamıştır.⁵¹

Uşak'ın hanımlarından Halvetî-Şabânî tarikatına mensup birçok mürid vardır. Kaftancıların Fatma Hanım Hoca, Hacı Gediklerden Ali Efendi kızı Hasibe Hanım, Kardeşi Nafize Hanım, Çitimlerin Nazife Molla, Çingelilerden Hacı Hafız Efendi ailesi Hanife Hanım, Kemahlıların Ayşe Hanım, Bacakların Osman Efendi ailesi Hanife Hanım⁵² bunlardan bazısıdır.

Uşak'ta bir diğer Halvetî-Şabânî postnişini, Hafız Mustafa Özyürek Efendi'dir. Şeyhi Yamalızâde Ali Rıza Efendi 1939 senesinde vefat edince, posta Yakupzâde Hafız Mustafa Efendi geçmiştir. Hoca Mustafa Efendi, 1887 Uşak doğumludur.⁵³

Yakupzâde Hafız Mustafa Efendi, "Yakupzade" lakabıyla tanınan ve Oğuzlar'ın Kayı boyundan geldiği bilinen bir aileye mensup olup, annesi Âlime Hanım, babası Mehmet Bey'dir.⁵⁴ İki kız bir erkek olmak üzere üç kardeşi bulunan Mustafa Efendi, henüz çocukluk çağında anne ve babasını kaybedince, kendisine teyzesi sahip çıkar. Bir müddet sonra iki kız kardeşini de kaybeder.⁵⁵

Mustafa Efendi, 17-18 yaşlarında iken Rukiye Hanım ile evlenir ve bu evlilikten Ahmet (Özyürek), Mehmet (Özyürek), Nurettin (Özyürek), Hatice (Kayahan), Ulviye (Aksekili), ve Alime (Sallantı) adlarında çocukları dünyaya gelir. Mustafa Efendi, bir taraftan aile babası olarak ailesine sahip çıkarken diğer taraftan da Uşak'ın en büyük medresesi olan Ayıntabizâde Medresesi'nde eğitim ve öğretimine devam eder.⁵⁶

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı devletinin savaşa, katılmasıyla beraber diğer medrese talebeleri gibi o da cepheye gönderilmek üzere askeri eğitim alır. 1 Temmuz 1915 tarihinde üçüncü ordu emrine Kafkas Cephesi'ne gönderilir. Ordudaki ve harp cephelerinde bölük komutanı olarak Rus birliklerine karşı gösterdiği başarılarından dolayı, savaş sonunda

⁴⁸ Bu zatın babasının yüzünde ben olduğu için Yamalızade lakabıyla tanınmış, soyadı kanunundan sonra "Yamaloğlu" soyadını almıştır (Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, 59).

⁴⁹ Ayşegül Güneş, *Mürşit ve Müzik İlişkisi Bağlamında Kütahyalı Halveti Şeyhi Mehmet Dumlu'nun Tasavvuf Anlayışının İncelenmesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 25.

⁵⁰ Güneş, "Mürşit ve Müzik İlişkisi Bağlamında", 27.

⁵¹ Tümer, *Uşak Tarihi*, 51.

⁵² Tümer, *Uşak Tarihi*, 51-52.

⁵³ Güneş, "Mürşit ve Müzik İlişkisi Bağlamında", 27.

⁵⁴ Ayşe Nur Sır, "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek Hoca Efendi Hayatı ve Tasavvufi Düşünceleri", *II. Uşak Sempozyumu* 13-15 Ekim 2011, (Uşak: Uşak İli Kalkınma Vakfı, 2011), 1/152.

⁵⁵ Sır, "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek", 1/152-153.

⁵⁶ Sır, "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek", 1/153.

madalya ve büyük harp zammıyla onurlandırılır. Yedek piyade teğmen olarak üç yıl devam eden ordudaki görevini tamamlar ve memleketine geri döner.⁵⁷

Uşak'a döndükten sonra yün ticaretiyle meşgul olan Mustafa Efendi, Yamalızâde Hacı Ali Rıza Efendi'ye intisap eder ve hocasının icazetiyle Halvetî-Şabâniyye tarikinın postnişini olarak irşad görevini üstlenir.⁵⁸

Hafız Mustafa Efendi, 30 Mart 1972 senesinde vefat etmiştir.⁵⁹ Kabri şehir merkezindeki Şehitler Kabristanı'ndadır. Kabristanının üst kapısından girildiğinde 50 metre aşağıda ve 20 metre sol taraftadır.⁶⁰

2. Tarihi Süreçte Faaliyet Gösterip Günümüzde Müntesibi Bulunan Tarikatlar

2.1. Kâdiriyye

Kâdiriyye, Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66) tarafından kurulmuş İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatlarından biridir. Şeyh Abdülkâdir, Arapça'da "el-Cilî, el-Cilânî", Farsça'da "Gîlî, Gîlânî", Türkçe'de ise "Geylânî" şeklinde telaffuz edilen nisbeyle şöhret bulur.⁶¹ Babası Ebû Salih Musa'dır.⁶²

Küçük yaşta babasını kaybeden Geylânî, annesinin yanında ve dedesi Savmaî'nin himayesinde büyümüştür. Gençliğe adım attığı yıllarda ilim tahsili ve seyr u sülûk arzusuyla 488'de/1095 on sekiz yaşındayken Bağdat'a gitmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî, Bağdat'a gittikten sonra mensup olduğu Şâfi mezhebini bırakarak mizacına daha uygun gelen Hanbelî mezhebine girmiştir. Bununla birlikte hayatının sonuna kadar her iki mezhebe göre fetva vermiştir.⁶³

Geylânî, tarikat hırkasını Ahmed er-Rifâî'nin dayısı Mansûr el-Batâihî'den giymiş olan Hammâd ed-Debbâs'a intisap etmiştir. Yirmi beş yıl süren mücahede ve riyâzet döneminde, bir erbaîn sürecinden sonra fıkıh hocası Ebû Sa'd el-Muharrimî kendisini halvetten çıkarmak istemiştir. Buna rağmen Geylânî ahdinden dönmek istememiş, ancak Hızır'ın delâletiyle Şeyh Muharrimî'nin evine gelmiştir. Şeyhi hazırladığı yemekle onu doyurmuş ve kendisine hilâfet vererek hırka giydirmiştir.⁶⁴

1127'de hocası Ebû Said el-Muharrimî'nin Bâbülerec'de kendisine tahsis ettiği medresede hadis, tefsir, fıkıh, kıraat ve nahiv (Arapça dilbilgisi) gibi dersler okutarak talebe yetiştirmeye⁶⁵ devam ederken bir yandan da insanlara sohbet etmeye başlar. Başlangıçta az sayıda kişiye sohbet ederken, hitabetinin tesiriyle dinleyicileri artmış hatta cemaatinin 70.000 kişiyi bulduğu rivayet edilmiştir. Bu sebeple Bağdat halkının da desteği ile 528/1134 yılında medrese genişletilmiştir.⁶⁶

⁵⁷ Sır, "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek", 1/154.

⁵⁸ Sır, "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek", 1/155.

⁵⁹ Güneş, "Mürşit ve Müzik İlişkisi Bağlamında", 28.

⁶⁰ Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, 63.

⁶¹ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/234.

⁶² Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 22.

⁶³ Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", 1/234-235.

⁶⁴ Adalet Çakır, *Abdülkâdir Geylânî ve Kadirilik* (İstanbul: İSAM Yayınevi, 2012), 1/79-87.

⁶⁵ Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, 22.

⁶⁶ Çakır, "Abdülkâdir Geylânî ve Kadirilik", 90-124.

Kâdiriyye'yi Anadolu'da, XV. yüzyılda, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin müridi iken onun emri üzerine Hama'ya gidip Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyundan Hüseyin el-Hamevî'den hilâfet alan Eşrefoğlu Rûmî yaymıştır. XVII. yüzyılda, tarikatın Rûmiyye kolunun pîri, İsmâil Rûmî'nin faaliyetleri sonucu etkinliği başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır.⁶⁷

Uşak'ta Kâdirîlik

Uşak'ta tarikatın birçok müntesibi olmasına rağmen büyük şehirlerdeki gibi geniş ve zengin teşkilâtı, müstakil bir tekkesi, dergâhı olmamıştır. Uşak'ta bu tarikatı şu isimler temsil etmişlerdir: Şeyh Hacı Emin Efendi, Saçlı Derviş, Bayburtlu semerci Mehmet ağa, Süleymaniyeli Hacı Süleyman Efendi. Kâdiriyye tarikatı, Uşak'ta çok yaşamamış, tekkelerin kapatıldığı dönemden önce dağılmıştır.⁶⁸

Günümüzde ise Uşak'ta Kâdiriyye tarikatı, Kâdiriyye'nin Ziyâeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlebânî'ye (ö. 1275/1858) nisbet edilen Hâlisiyye⁶⁹ koluna mensup Şeyh Mustafa Uzgur Karsî⁷⁰ bağlılarınca "Özgür Yardımlaşma Dostluk ve Eğitim Vakfı" çatısı altında devam ettirilmektedir.

2.2. Nakşibendiyye

İslam âleminin en yaygın tarikatlarından olan Nakşibendîlik, ismini kurucusu Hâce Bahâeddin Nakşibend'den (ö. 791/1389) almaktadır.⁷¹ Tarihi süreçte tarikatın ismi, Yusuf el-Hemedânî'den (ö. 535/1140) Bahâeddin Nakşibend'e kadar Hâcegâniyye, Baheddin Nakşibend'den itibaren de Nakşibendiyye olarak anılmıştır. İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624) döneminden itibaren Nakşibendiyye-Müceddidiyye şeklinde, Mevlana Halid Bağdâdî'den (ö. 1242/1827) sonra ise Nakşibendiyye-Hâlidiyye olarak devam edegelmiştir.⁷²

Nakşibendîliğin kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend'in tam ismi Hâce Bahâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî en-Nakşibendî'dir. Buhâra'nın bir köyü olan Kasr-ı Ârifân'da doğmuş ve aynı köyde vefat etmiştir. Kaynaklarda geçtiğine göre, gençlik döneminde baba mesleği olan nakışçılıkla uğraştığı için⁷³ ya da hafî zikrin savunucusu olmasından ve gizliden yapılan zikrin kalpte bir nakış, iz bırakmasından dolayı kendisine Nakşibendî lakabı verilmiştir.⁷⁴

Tarikatın Anadolu ve Rumeli'de yayılması, Kütahya'nın Simav ilçesinde yaşamış Ubeydullah Ahrâr'ın halifesi Abdullah-ı İlâhî (Molla İlâhî) (ö. 896/1491) vasıtası ile gerçekleşmiştir. Abdullah-ı İlâhî, Simav'da bir müddet faaliyet gösterdikten sonra, Manisalı

⁶⁷ Nihat Azamat, "Kâdiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/132-133

⁶⁸ Tümer, *Uşak Tarihi*, 50.

⁶⁹ Hâlisiyye için bk. Mehmet Saki Çakır, "Abdurrahman Halis Talebânî Kerkûkî ve Kitâbu'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevi-i Şerîf Eseri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016).

⁷⁰ Geniş bilgi için bk. Mustafa Uzgur, *Velayet Bağının Güllü eş-Şeyh es-Seyyid Hafız Mustafa Uzgur Karsî* (İstanbul: Özgür Yardımlaşma Dostluk Ve Eğitim Vakfı, 2019).

⁷¹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/335.

⁷² Kadir Özköse, "Nakşibendiyye Tarikatı'nın Temel İlkeleri", *Keşkül Dergisi* 20 (2011), 5.

⁷³ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İsam Yayınları, 2015.), 613.

⁷⁴ Algar, "Bahâeddin Nakşibend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/459.

Kazasker Çelebi Muhyiddin'in daveti üzerine önce İstanbul'a gider sonra da Evrenos Bey'in torunu Ahmed Bey'in kendisini Vardar Yenicesi'nde (bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Yiannitsa) yaptırdığı hânkâha davet etmesi üzerine buraya geçmiş ve vefatına kadar burada kalarak tarikatını devam ettirmiştir.⁷⁵

Uşak'ta Nakşibendilik

Uşak'ta, Nakşibendiyye tarikatı muhtemelen Abdullah-ı İlâhî'nin tesiriyle başlamıştır. Daha sonra XIX. yüzyılda Ayıntabîzâde Hacı Ahmet Efendi'nin Uşak'a gelmesiyle tekrar canlanır. Ayıntabîzâde, Gaziantep'in tanınmış bir ailesine mensuptur. Zincirli Mahallesi'nde yaşayan ve "Külekçi Emir Oğlu" diye bilinen "Emirzâde" ailesine mensup bir zattır.⁷⁶

Ayıntabîzâde Hacı Ahmet Efendi Gaziantep'te ilk eğitimini aldıktan sonra öğrenimine Isparta'nın Yalvaç kazasındaki medresede devam etmiştir. Hocası, III. Selim devrinde yaşamış Nakşibendiyye tarikatı şeyhlerinden, Şarkıkaraağaç (Yalvaç) Müftüsü Karaağaçlı Ahmed Rüşdü Efendi (ö.1251/1835)'dir.⁷⁷

Ayıntabîzâde, Karaağaçlı Ahmed Rüşdü Efendi'den icazet aldıktan sonra Isparta Merkez'de bulunan eski adı Şih Hüseyin Efendi Medresesi olan Şakirzâde Medresesi'ne atanmıştır. Burada eğitim alanında yenilikler ortaya koymak istemişse de Ayıntabîzâde'nin bu tavrı halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Bunun üzerine Isparta'yı terk etmek zorunda kalmış, Uşak kazasına gitmiştir.⁷⁸

1835'te⁷⁹ Ayıntabîzâde Ahmet Efendi aile efradı ve talebeleriyle kalabalık bir kabileyle Uşak'a gelmiş, metruk Necatiye medresesi yanına çadırları kurdu muştur.⁸⁰ Bu sırada İstanbul'dan âşar işlerini ihaleye memur olarak Hacı Ahmet Ağa adında bir adaşı Uşak'a gelmiş, Ayıntabîzâde'nin ilmine hayran olmuş, buradaki boş araziye satın alarak medrese yapması için hocaya vermiştir. Hoca da bugünkü Orhan Dengiz Anadolu Lisesi'nden Devlet hastanesine kadar olan mesire alanına (o zamanlar Koca Yazı ismiyle bilinir), camilişadırvanlı bir medrese, diğer köşesine de ikâmeti için ev yaptırmıştır.⁸¹

Halk arasında "Ayıntabîzâde /Antepliğlü Medresesi" olarak bilinse de kaynaklarda "Necatiye Medresesi"⁸² olarak geçen medrese, bir asra yakın hizmet vermiştir. Hacı Ahmet Efendi bu medresede son nefesine kadar ders okutmuş yüzlerce talebe yetiştirmiştir. Hacı Ahmet Efendi, hicrî 1200 tarihinde doğmuş 87 yıl yaşamıştır. Hicrî 1287 senesinde vefat etmiştir. Mezarı medrese içinde iken, bugün mezar taşı haricinde mezardan eser kalmamıştır. Bu mezar taşı da müze bahçesindedir.⁸³

⁷⁵ Öngören, "Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar", 79.

⁷⁶ Abdülkerim Seber, "Antepli Ahmet Efendi'nin Evlatlarına Yazdığı Vasiyetname'nin Metin, Tahkik ve Tercümesi", *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 3 (2018), 34-35

⁷⁷ Seber, "Antepli Ahmet Efendi'nin Evlatlarına Yazdığı Vasiyetname", 36.

⁷⁸ Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, 35

⁷⁹ Seber, "Antepli Ahmet Efendi'nin Evlatlarına Yazdığı Vasiyetname", 35-36.

⁸⁰ Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, 35-36.

⁸¹ Tümer, *Uşak Tarihi*, 64.

⁸² Seber, "Antepli Ahmet Efendi'nin Evlatlarına Yazdığı Vasiyetname", 36.

⁸³ Tümer, *Uşak Tarihi*, 64-65.

Tümer'in aktarımla, el yazması bir vesikadan, Hacı Ahmet Efendi'nin Nakşibendiyye tarikatının Uşak'taki resmî mümessili olduğunu öğreniyoruz. Vefatından sonra hem medreseyi hem de tarikat temsilciliğini oğlu Rasih Efendi devam ettirmiştir.⁸⁴

Uşak'ta, bir diğer Nakşibendî şeyhi, Çallı Ömer Efendi'dir. Çallı Ömer Efendi (1839-1894) küçük yaşta yetim kalmış, bir müddet Denizli Çal/Ortaköy'de kaldıktan sonra genç yaşta Uşak'a gelmiş ve Ayıntabîzâde Ahmet Efendi'nin medresesine girmiştir.⁸⁵ Ayıntabîzâde'den ilim tahsil etmiş ve kızı Ümmü Gülsüm Hanımla evlenmiştir. Daha sonra İstasyon Caddesi üzerinde, bugünkü Orman İdaresinin bulunduğu yerde, 1891 yılında geniş bahçesi olan bir arsa üzerinde yirmi odalı bir medrese kurmuştur. Kısa süre içerisinde ilmi, hali ve tavırlarıyla Uşaklıların saygı gösterdiği bir zat haline gelen Ömer Efendi, Nakşibendiyye tarikatına mensup olduğundan medresenin bir bölümünü de dergâh olarak kullanmıştır.⁸⁶

Uşak'ta bu tarikatı Ayıntabîzâde Hacı Ahmet Efendi, Oğlu Hacı Rasih Efendi, Çallı Ömer Efendi'den başka, Perdahçızâde Hacı Abdullah Efendi, Nafevizâde Hacı Mehmet Efendi, Tarakçızâde İbrahim Efendinin babası İsmail Efendi ve hanımı Halime Hanım, Balıkesirlizâde Hacı Abdullah Efendi, Hacı Sunullah Efendi ve hanımı Şerife hanım temsil etmiştir.

Günümüzde ise Nakşibendîlik, Nakşibendî-Hâlidîliğin değişik kolları tarafından temsil edilmektedir.

a. Menzil Cemaati

Cemaatin adı, Nakşibendî şeyhi Seyyid Muhammet Raşit Erol'un (ö. 02 Ekim 1993) tarikat faaliyetlerini yürüttüğü Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı Menzil (Durak) köyünden gelmektedir. Muhammet Raşit Efendi, babası Seyyid Abdülhakim el-Hüseynî'den (ö. 1972) icâzet aldıktan sonra, tarikat faaliyetlerine başlamıştır. Menzil'in zaman içinde yurt içinden ve yurt dışından çok fazla ziyaretçi akınına uğraması, merkezi idareyi rahatsız etmiş, 1983 senesinde Muhammet Raşit Efendi, Çanakkale'nin Gökçeada ilçesine sürgün edilerek burada mecburi ikamete tâbi tutulmuş, bir süre sonra tekrar Menzil köyüne dönmesine izin verilmiştir.⁸⁷

Muhammet Raşit Efendi, 1993 senesinde vefat edince yerine kardeşi Seyyid Abdülbaki Efendi geçmiştir. Cemaat, tarikat amellerinin yanında eğitime ağırlık vermekte, Semerkand dergisi, Semerkand Yayınevi ve Semerkand TV ile hizmetlerini yurt içi ve yurt dışında sürdürmektedir. Uşak ilinde de temsilcilikleri ve çokça müntesibi bulunan cemaatin, Nakşibendî-Halidîliğin esaslarına bağlı bir biçimde tasavvufi hayat sürdürdükleri bilinmektedir.

b. İsmailağa Cemaati

İsmailağa adı, cemaatin başındaki Nakşibendî şeyhi Mahmut (Ustaosmanoğlu) Efendi'nin bir dönem imamlık yaptığı İstanbul Fatih Çarşamba'daki İsmailağa Camii'nden

⁸⁴ Tümer, *Uşak Tarihi*, 65.

⁸⁵ Mehmet Salih Erkek, "Uşak'ta İttihatçı Bir Mektep Müdürü: Ahmet Tahir Efendi (1876-1922)", *Tarih Okulu Dergisi* 9/26 (Haziran 2016), 190.

⁸⁶ Durma, *Evlialar Şehri Uşak*, 30-31.

⁸⁷ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 678.

gelmektedir. Trabzon'un Çaykara ilçesinde doğan Mahmut Efendi, Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin (ö. 1960) halifesidir.⁸⁸

İsmailağa Cemaati, Uşak'ta vakıf çatısı altında bir yandan tarikat faaliyetlerini sürdürürken, diğer yandan da Kur'an kurslarına ve medrese usulü eğitime ağırlık vermektedirler.

c. Erenköy (Altınoluk) Cemaati

Erenköy Cemaati diye bilinen Nakşibendiyye mensupları, Mahmut Sami Ramazanoğlu Efendi'nin bağlılarından oluşmaktadır. 1892'de Adana'da dünyaya gelen Sami Efendi, İstanbul'da Nakşibendî şeyhi Muhammed Esad Erbilî'ye (ö. 1931) intisap etmiş ve ondan hilâfet almıştır.⁸⁹

Yaşadığı dönemin baskıları sebebiyle Mahmut Sami Ramazanoğlu tasavvufi eğitim faaliyetlerini önceleri ev sohbetleri şeklinde gizlice yürütmüş, baskıların azaldığı dönemlerde ise cami vaazları şeklinde irşad görevine devam etmiştir. 1951 senesinde tekrar İstanbul'a gelen Sami Efendi, iki yıl sonra 1953 yılında önce hacca gider. Hacc dönüşünde Şam'a uğrayarak buraya yerleşir. Burada dokuz ay kadar kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a döner. Sami Efendi'nin sohbet halkalarına değişik meslek ve seviyelerden insanlar katılıyordu. Şeyhliği müddetince Tahtakale'de bir şirketin muhasebesini tutuyor olması, onun iş çevreleriyle de ilişki kurmasını kolaylaştırmıştı. 1979 yılında Suudi Arabistan'a hicret eder ve ömrünün kalan kısmını orada geçirir. Şubat 1984 tarihinde Medine'de vefat eder ve orada defnedilir.⁹⁰

Sami Efendi'nin vefatından sonra Erenköy Cemaati'nin başına Musa Topbaş Efendi, ondan sonra ise oğlu Osman Nuri Topbaş geçer. 1986 Mart ayında da Altınoluk isminde aylık dinî-tasavvufî bir dergi yayımlamaya başlarlar. Ayrıca İstanbul'da Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfını kurmuşlar ve bu vakıf aracılığı ile fakirlere yardım, öğrencilere yurt gibi hizmetlerde bulunmaktadırlar.⁹¹

Uşak'taki faaliyetleri, vakıf çatısı altında tarikat ve eğitim ağırlıklı olarak devam etmektedir.

2.3. Uşşâkıyye

Halvetiyye tarikatında "orta kol" olarak bilinen ve "Yiğitbaşı" ünvanıyla tanınmış Ahmed Şemseddin b. Îsâ Marmaravî tarafından tesis edilen Ahmediyye'nin kollarından olan Uşşâkîlik, Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî tarafından kurulmuştur.⁹²

Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî'nin asıl adı Hasan, lakabı Hüsâmeddin'dir. Hüsâmeddin Uşşâkî, ilk dinî bilgileri ticaretle uğraşan babasından alır.⁹³ Daha sonra tahsiline Buhara medreselerinde devam eder.⁹⁴ Hüsâmeddin Uşşâkî Anadolu'ya gelmeden önce memleketinde

⁸⁸ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 678.

⁸⁹ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 676.

⁹⁰ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 677.

⁹¹ Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, 677.

⁹² Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, 66.

⁹³ Mehmet Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/515.

⁹⁴ Tümer, *Uşak Tarihi*, 53

Nûrbahşiyye ve Kübreviyye şeyhlerinden feyiz almış ve 930/1524 yılında şeyhlik makamında bulunmuştur.⁹⁵

Babasının ölümünden sonra bir süre ticaretle meşgul olan⁹⁶ Hüsâmeddin Uşşâkî, Buhara'da kendisine varid olan bir rüyasında: "Boş yere ticaretin zahmetini çekmek hakikat ehli için zarar ve ziyandır. Arzun ahiret ticareti, yani Allah Teala'ya kavuşmak olsun. Gayen sonsuz sermayeyi elde etmek ise, dünya mallarından yüz çevir ve Anadolu şehirlerinden Uşak'ta oturan Ahmed-i Semerkandî'ye teslim ol!" denmiştir. Aylarca süren meşakkatli yolculuklardan sonra, Erzincan'a gelen Hüsameddin Uşşâkî, o sırada bu şehirde bulunan Ahmed-i Semerkandî'ye bağlanarak onun sadık bir talebesi olmuştur. Ahmed-i Semerkandî, Hüsameddin Uşşâkî'ye hilafetnâme vermiştir.⁹⁷ Sonra hocası ile birlikte yola koyulan Hasan Hüsameddin, Uşak'a varır. Şeyh Hüsameddin'i Uşak'ta karşılayan zât, günümüzde Uşak'ın Kabaklar köyünde türbesi bulunan Şeyh Alaeddin-i Uşşâkî olmuştur.⁹⁸ Hüsameddin-i Uşşâkî, Uşak iline elli yaşlarında gelmiş, burada yaklaşık elli yıl kadar hayat sürmüştür. Daha sonra Halvetiyyenin Sinâniyye kolu kurucusu Ümmi Sinan'dan hilafet almıştır.⁹⁹

Bir dönem III. Murat, Şeyh Husameddin'i İstanbul'a çağırır. Kendisi İstanbul'da önce Aksaray semtinde, akabinde Fatih Nişancı Mehmet tekkesinde son olarak da bugün Kasımpaşa'da Uşşâkî Âsitanesi¹⁰⁰ olarak bilinen bu tekke de irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰¹ Fakat padişah aileleri, saray sultanlarının, vükelâ, vüzerâ hanımlarının istikballeri hakkında sık sık kerâmet sorularından bıkip usanan Hüsameddin Uşşâkî, bu durumdan uzaklaşmak için Hacca gider. Hac dönüşü 1001/1593'de Konya'da vefat eder.¹⁰² Cenazesi İstanbul'a getirilerek Kasımpaşa'daki tekkesinin hazîresine defnedilir.¹⁰³

Uşaklılar bu zatı çok sevmişler, vefatını duyunca onun gıyâbî cenâze namazını kılmışlardır.¹⁰⁴ Burma camiinin doğu kısmında kendisi adına bir makam yaptırmışlardır.¹⁰⁵

Uşak'ta bu tarikatın en önemli temsilcileri: Molla Abdullah Oğulları diye şöretleri bulunan ve Burma Caminin İmamı olan Abdullah Efendi, aynı aileden Hafız Cemâl Efendi, Şeyh Ali Dede, Yakup oğlu Araba Ustası Ahmet Efendi, Veli Kavasoglu, dâmadı yüzbaşı Mustafa Efendi, Balatlı oğlu Osman Efendi, Hasan Şengüler ve Ali Dedenin oğlu İsmail Öge'dir.¹⁰⁶

Bu kişiler tarikat âyinlerini hep Burma Camiinin bitişiğindeki hususi yerde yapmışlardır. Burası harap hale girince Ali Dede, kendi evinin bahçesine hususî bir hariciyye

⁹⁵ Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", 18/515.

⁹⁶ Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", 18/515.

⁹⁷ Bekir Semerci, *Uşşak'ın Gönül Sultanları*, (İzmir: Başsaray Matbaası, 2008), 15

⁹⁸ Tümer, *Uşak Tarihi*, 53-54

⁹⁹ Semerci, *Uşşak'ın Gönül Sultanları*, 17.

¹⁰⁰ İstanbul'da Uşşâkîliğin faaliyet gösterdiği ana tekke Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi'dir. Kasımpaşa'da yer alan ve Pîr Hüsâmeddin Uşşâkî'nin türbesini barındıran bu tekke Uşşâkîliğin âsitanesi ve pîr makamıdır. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Hüsâmeddin Uşşâkî tarafından kurulmuş, tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar aralıksız faaliyetine devam etmiştir. (Mahmud Erol Kılıç, "Uşşâkıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/233.

¹⁰¹ Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", 18/515.

¹⁰² Tümer, *Uşak Tarihi*, 55.

¹⁰³ Akkuş, "Hüsâmeddin Uşşâkî", 18/515.

¹⁰⁴ Tümer, *Uşak Tarihi*, 55.

¹⁰⁵ Semerci, *Uşşak'ın Gönül Sultanları*, 27.

¹⁰⁶ Tümer, *Uşak Tarihi*, 55.

yaptırarak Uşşâkî tarikatı zikir ve ayinlerinin vefatına kadar (1925) burada yapılmasını sağlamıştır.

Yakın dönemde Uşak'ta Uşşâkîlik, Şeyh Abdurrahman Mutlu Efendi ve Manisa'da bulunan Mehmet Kahraman Efendi'nin müridleri ile devam etmiştir.

Sonuç

Kuruluşundan günümüze kadar tasavvuf ve tarikatlar, hemen hemen islam coğrafyasının her tarafına yayılmıştır. Selçuklular döneminde, Anadolu'ya giren tarikat mensupları, buldukları yörelerdeki halka örnek olmuşlar ve özellikle de İslam'ın yayılmasında öncü olmuşlardır. Bu bağlamda Ahîlik teşkilatı Uşak'ta da faaliyet göstermiş ve esnafın tasavvufi bir ahlak anlayışıyla hareket etmesini sağlamıştır. Uşak'ın Sivaslı ilçesinde türbesi bulunan Bektaşîliğin önemli temsilcilerinden Hacım Sultan ise günümüzde halen farklı illerden ziyaretçilerin uğradığı bir merkezdir. Ümmî Sinan'ın öncülüğünde temsil edilen Halvetîlik, onun halifeleriyle etkili bir biçimde Uşak'ta XVII. yüzyılda var olmuştur. Rifâîlik tarikatı ise XX. yüzyılda Uşak ve çevresinde Gedizli Şeyh Hafız Süleyman Efendi ile temsil edilmiştir. Yine Halvetîliğin bir kolu olan Şabanîlik, XX. yüzyılda Yamalızâde ile birçok müride ulaşmıştır.

Uşak'ta bir takım tarikatlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bir taraftan yaygın eğitim diyebileceğimiz sohbet ve dersler vasıtasıyla müntesiplerinin dini eğitim ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan da eğitim ve öğretime katkı sağlamaktadırlar. Günümüzde faaliyetleri devam eden tarikatlar ise Kadirîlik, Nakşibendîlik ve Uşşâkîliktir. Kadiriyye'nin Halisiyye şubesi, Nakşibendîliğin ise Hâlidîyye kolundan gelen Menzil, İsmailağa ve Erenköy cemaatleri, tasavvuf kültürünü aktif olarak Uşak'ta hâlen sürdürmektedirler.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihî*. 2 Cilt. Ankara: Barış Yayınları, 1999.
- Akkuş, Mehmet. "Hüsâmeddin Uşşâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/515. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Algar, Hamid. "Bahâeddin Nakşibend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/458-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Azamat, Nihat. "Kâdiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/131-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bilgin, Azmi. "Sinâniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/240-241. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefahâtü'l-Üns, Evliyâ Menkıbeleri*, trc. ve şerh: Lâmi Çelebi. haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Coşan, M. Esad. *Hacı Bektâş-ı Velî ve Bektâşilik*. İstanbul: Server Yayınları, 2013.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989.
- Çakır, Adalet. *Abdülkâdir Geylânî ve Kadirîlik*. 2 Cilt. İstanbul: İSAM Yayınevi, 2012.

- Çakır, Mehmet Saki. "Abdurrahman Halis Talebânî Kerkûkî ve Kitâbu'l- Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016), 1346-1351.
- Çiftçi, Fazıl. *Hazreti Pîr Şeyh Şaban-ı Veli*. Kastamonu: Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 2005.
- Dalkıran, Sayın, "Hacı Bektaş Veli'nin Önde Gelen Halifelerinden Hacım Sultan ve Velayetnamesi", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.
- Durma, Abdulhalim. *Evlialar Şehri Uşak*. y.y., t.y.
- Erkek, Mehmet Salih. "Uşak'ta İttihatçı Bir Mektep Müdürü: Ahmet Tahir Efendi (1876-1922)". *Tarih Okulu Dergisi* 9/26 (Haziran 2016), 187-205.
- İbni Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır, t.y.
- Kazıcı, Ziya, "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/540-542 İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kılıç, Mahmud Erol. "Uşşâkıyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/232-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2012).
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Muslu, Ramazan. *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- "Bektaşîyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 447-488. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Hacım Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/505-506. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Öngören, Reşat. "Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 55-94. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Öntuğ, Mustafa Murat. "Uşak'ta Ahîlik ve Ahî Kurumları." *Vakıflar Dergisi* 32 (2010), 143-154.
- Özköse, Kadir. "Nakşibendiyye Tarîkatı'nın Temel İlkeleri", *Keşkül Dergisi* 20 (2011), 4-7.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *İbni Batuta Seyehatnamesi'nden Seçmeler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Samarrâî, Yunus İbrahim. *Es-Seyyid Ahmed er-Rifai Hayatı ve Eserleri*. çev. Münir Atalar. 2. Baskı. Bağdat: Esad Matbaası, 1988.
- Seber, Abdülkerim. "Antepli Ahmet Efendi'nin Evlatlarına Yazdığı Vasiyetname'nin Metin, Tahkik Ve Tercümesi". *Ağrı İslami İlimler Dergisi*. 3 (2018), 34-48.
- Semerci, Bekir. *Uşşak'ın Gönül Sultanları*. İzmir: Başsaray Matbaası. 2. Baskı, 2008.
- Serin, Rahmi. *İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*. İstanbul: Petek Yayınları 1984.
- Sır, Ayşe Nur. "Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihinden Uşaklı Mustafa Özyürek Hoca Efendi Hayatı Ve Tasavvufi Düşünceleri", *II. Uşak Sempozyumu*. 1/151-167. Uşak: Uşak Valiliği Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını, Ekim 2011.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mezhepler Ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Elif Kitabevi, 2006.
- Şen, Nurcan. "XVII. Asır Uşaklı Mutasavvıf Halveti Şairleri", *II. Uşak Sempozyumu*. 1/173-133. Uşak: Uşak Valiliği Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını, Ekim 2011.

- Tahralı, Mustafa. "Ahmed er-Rifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/127-130. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Tatçı, Mustafa. "Hazret-i Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Şabaniyye". İstanbul: H yayınları, 2012.
- Tatçı, Mustafa - Kurnaz, Cemal. "Şâbân-ı Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/208-210. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Tayşi, Mehmet Serhan. "Ömer el-Halvetî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/65. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tosun, Necdet. "Nakşibendiyye". *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. 611-695. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Tümer, Haşim. *Uşak Tarihi*. İstanbul: Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Yayınları, 1971.
- Uludağ, Süleyman. "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/234-239. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Uymaz, Türkan. *Halvetiliğin Şabaniyye Kolunda Türk Musikisi*. İzmir: Dokuz Eyllnniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Uzgur, Mustafa. *Velayet Bağının Gl Eř-Şeyh Es-Seyyid Hafız Mustafa Uzgur Karsı*. İstanbul: Özgür Yardımlaşma Dostluk Ve Eğitim Vakfı, 2019.
- Varlık, Mustafa etin. "Yâkub Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/278-279. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.